

**PROBLEMA NAȚIONALĂ ÎN IMPERIUL
OTOMAN.
SCHIMBĂRILE POLITICE, ECONOMICE, SOCIALE
ȘI EFECTELE LOR**

„A scrie istorie este tot atât de important ca și a făuri istoria. Dar dacă cel care o scrie nu rămâne credincios celor care au făurit-o, atunci adevărul, invariabil, capătă un conținut care derutează omenirea”.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

I. CONCEPTE SPECIFICE PROBLEMEI FORMĂRII NAȚIUNILOR

Constituirea națiunilor, ca entități comunitare pretinzând a avea personalitate politică, este un fenomen istoric indisolubil legat de apariția și afirmarea la scară planetară a unei ideologii – naționalismul. Spre deosebire de alte ideologii, naționalismul a dovedit eficiență maximă în clarificarea unei vechi probleme de conștiință a personalității umane – identitatea, element care i-a conferit legitimitate politică și audiență socială, în pofida ambiguităților evidente ale eșafodajului său de principii și practici discursive. Poate de aceea, naționalismul reflectă însăși discontinuitatea istoriei, lipsa de regularitate a devenirii umane, dar și continua transformare istorică a societății. Ca fenomen istoric, naționalismul se dovedește a fi plural, confuz, dezordonat, ireductibil la câteva trăsături definitorii. Deseori, naționalismul a produs mituri străni care au fost acceptate necritic ca normale și raționale. Naționalismul modern timpuriu este indisolubil legat de conceptul statului național, afirmat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în contextul revoluțiilor americană și franceză și care a acreditat principiul suveranității naționale, potrivit căruia națiunile au dreptul natural și imprescriptibil de a se organiza ca state suverane. Pe de altă parte, la nivelul solidarităților și emoțiilor colective care îi sunt caracteristice, naționalismul a fost interpretat ca o religie seculară, bazată pe „fuziunea patriotismului cu conștiința naționalității”¹.

---

¹ Carlton J. H. Hayes, *Nationalism: A Religion*, New York, 1960, p. 2.

Principiul naționalităților consacrat ca lege internațională fundamentală, pentru crearea statelor naționale unitare independente și suverane în timpurile moderne, are adânci rădăcini istorice. Sentimentul național, voința națională s-au manifestat în forme specifice în istoria tuturor popoarelor, de-a lungul timpului. *Patria* – noțiune veche, cu semnificații foarte largi – este teritoriul pe care există o comunitate de oameni cu o civilizație comună, este locul unde s-a dezvoltat această civilizație; conservarea și apărarea acestui teritoriu, alungarea invadatorului este o veche formă a patriotismului, reacția firească și colectivă a celor invadați.

II. LUMEA NEMUSULMANĂ DIN IMPERIUL OTOMAN

Cercetând trecutul popoarelor turce, învățatul francez I. Deguignes ajunsese, încă pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, la convingerea că „turcii sunt atât de răspândiți, încât istoria lor se leagă aproape de istoria tuturor neamurilor”². *Istoria turcilor-otomani* i-a interesat cel mai mult pe europeni, datorită faptului că Imperiul otoman a influențat direct desfășurarea istoriei universale timp de peste șase veacuri. Referindu-se la faptul că pentru europeanul de astăzi cuvântul *Türk* reprezintă echivalentul lui *otoman (Osmanh)*, savantul Claude Cahen scrie: „În ciuda slăbirii și, în cele din urmă, a destrămării Imperiului otoman, nimeni nu poate contesta că totuși acesta a fost cea mai mare realizare a turcilor din punctul de vedere al *formării de state* și că tocmai istoria acestui imperiu se cunoaște cel mai bine”³.

Imperiul otoman s-a format ca urmare a înglobării unui conglomerat de popoare islamice și creștine, fiecare din ele având anumite particularități etnico-sociale sau politice. Cucerirea lumii arabe propriu-zise, ca și a celei arabizate până la instaurarea dominației turcești, creaseră condiții propice pentru afirmarea Imperiului otoman drept unica forță politică în evoluția Islamului, ca religie și ca sistem de organizare a statelor musulmane. Aceasta pusese din nou la ordinea zilei realizarea *unicității comunității islamice*, reprezentată de un singur calif, de astă dată, în persoana sultanilor otomani. „În cadrul acestei comunități musulmane, populațiile neislamice erau tratate, în principiu, după legea Șeriatului, dar prin

---

² I. Deguignes, *Histoire générale des Huns, des Turks, des Mongols et des autres Tartars Occidentaux avant et depuis J.C. Jusqu'à présent*, Tome I/P. I-II, Paris, 1756 (P.I., p. X-Preface).

³ Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey. A general survey of the material and spiritual culture and history, 1071 – 1330*, Londra, 1968, p. 369.

prisma doctrinei *hanefite*, după numele lui Ebu-Hanife (699-769), care era o doctrină susceptibilă de adaptări la condițiile noi ce se creau în desfășurarea istoriei Islamului”⁴.

În cazul teritoriilor cu administrație specific otomană, popoarele creștine erau supuse unei taxe de capitație numită *gizia* (*cizye*), iar teritoriile autonome plăteau ca tribut un *haraci* global numit adeseori și *gizia*, cum au fost, de pildă, cele trei țări românești.

Privilegiile acordate încă de sultanul Mehmed al II-lea, după cucerirea Constantinopolului (1453), au creat condiții favorabile pentru dezvoltarea grupurilor nemusulmane în *comunități separate*, iar scutirea lor de la obligații militare, până aproape de sfârșitul Imperiului otoman, le-a permis acestora să-și îndrepte activitățile lor spre îndeletniciri civile, remarcându-se îndeosebi în domeniul comerțului sau ca armatori. Aceasta le oferea totodată și posibilitatea de a-și lărgi orizontul lor cultural și politic, în contactul permanent cu lumea din afară. Ele s-au impus, astfel, nu numai în comerțul otoman, dar și în domeniul industriei, exploatând o serie de surse productive, ceea ce va înlesni formarea, relativ timpurie, a unei burghezii creștine, mai ales în rândul populației grecești din Imperiul otoman.

Prevederile legislației turcești constituiau alte motive de acumulări de fonduri, folosite de creștini fie în scopuri comerciale, fie în alte scopuri productive. În multe cazuri se reglementa chiar și dreptul de succesiune în cadrul lumii creștine, inclusiv dreptul de stăpânire funciară, oarecum diferită de principiile Islamului și apropiată de dreptul clasic de proprietate. De acest drept s-a bucurat îndeosebi clerul creștin care dispunea de întinse proprietăți funciare prin intermediul bisericii ortodoxe.

Treptat, imixtiunea continuă a statelor europene, fie prin reprezentanții lor, fie pe baza clauzelor din Capitulații sau din tratatele de pace, a slăbit și mai mult aplicarea unor astfel de legi prohibitive ale Islamului, recunoscându-se oficial dreptul de „reparare și de reînnoire a bisericilor fără a se pune piedici”⁵.

Conviețuirea islamo-creștină a dus la formarea unor tradiții comune, iar menținerea legăturilor dintre ieniceri și rudele lor rămase creștine, ca și încadrarea unor elemente nemusulmane în diferite sectoare ale societății otomane au lărgit tot mai mult bazele autonomiilor etnico-religioase din cadrul societății otomane, mai ales dacă ele nu afectau interesele politice ale administrației turco-islamice. Această situație de fapt explică de ce anume, chiar și în perioadele de adâncire a spiritului fanatic al Islamului, nu au putut fi puse

⁴ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria Turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1956, p. 311.

⁵ Diverse tratate de pace sau convenții dintre Turcia și Rusia (1774, 1783).

în practică nici propunerile privitoare la desființarea tuturor bisericilor din Constantinopol sau din alte părți ale Imperiului și nici hotărârea unor sultani, de a-i converti cu forța la Islam pe toți creștinii de atunci, din cuprinsul Imperiului, asemea măsuri sau porunci fiind oprite de înșiși șefii religiei mahomedane, cum erau *Mufti*.

Autonomia „lumii nemusulmane” din cadrul societății otomane se manifesta și sub aspect cultural. De acest lucru vor beneficia îndeosebi grecii, care își vor organiza treptat un adevărat sistem de învățământ, de toate gradele și pe tot cuprinsul Peninsulei Balcanice.

După unele mărturii, „școlile de sate funcționau pe lângă biserici, ca și, mai ales, cele din orașe”⁶, iar la începutul secolului al XVII-lea vor lua ființă școli superioare, în frunte cu Academia din Fanar (la Constantinopol), care va fi condusă un timp de vestitul filosof Théophile Corydaleé. Treptat, noi centre de cultură vor apărea în provinciile Imperiului otoman, lărgindu-se astfel condițiile pentru „renașterea culturii popoarelor creștine din cadrul societății otomane”⁷.

Toate acestea prevăd evoluția specifică a Imperiului otoman sub aspectul reglementării modului de viață a supușilor creștini, fără a se aplica întocmai normele Șeriatului privitoare la categoria *zimmi*, adică supuși nemusulmani ai unui stat musulman. Însuși termenul de *raia* (*re'ya*), s-a referit multa vreme atât la musulmani cât și la populația creștină. Chiar și în timpul convorbirilor turco-ruse din preajma păcii de la București (1812) autoritățile otomane se declarau pentru sensul larg al termenului *raia*, susținând că „după părerea Înaltului-Devlet (adică a Imperiului otoman), când se spune *raia*, aceasta cuprinde atât pe musulmani cât și pe nemusulmani”⁸. Abia mai târziu i s-a conferit termenului de *raia* o semnificație politică, prin el înțelegându-se doar populația creștină din Imperiul otoman.

Factorii externi vor da impulsuri noi mișcării de eliberare națională, care își aveau cauzele lor profunde în însăși dezvoltarea social-economică și politico-ideologică a popoarelor supuse Imperiului otoman. În felul acesta, problema naționalităților din societatea otomană se va complica din ce în ce mai mult, luând caracterul unei probleme internaționale și devenind unul din aspectele cele mai importante ale „Chestiunii orientale” în evoluția ei din

---

⁶ Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Théophile Corydaleé* (1570-1646), Deuxième Édition, Thessalonique, 1967, p. 441.

⁷ C. Tsourkas, *op. cit. (Introduction)*.

⁸ Re'ya: supuși plătitori de impozite în Imperiul otoman, fiind deosebiți de clasa militară conducătoare. Halil Inalcik, *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*. Editura Reprint, Phoenix, 2000, p.415.

ultimele veacuri, când istoria otomană se va caracteriza prin izbucnirile permanente ale popoarelor supuse, pentru formarea unor state naționale.

III. RAPORTURILE INTER-ISLAMICE

Nu poate fi constatat faptul că statul otoman s-a consolidat, printre altele, și pe fundalul idealului islamic al *djihad*-ului⁹, în primul rând împotriva lumii creștine. Dar tot atât de adevărat este și faptul că același stat nu a putut realiza ideea unei comunități islamice, cel puțin în limitele imperiului, principiile autonomiilor etnico-tribale sau teritoriale aplicându-se și față de lumea musulmană în general. Ele au favorizat manifestarea tendințelor separatiste ale grupurilor de populații arabo-islamice din cadrul societății otomane, accentuând procesul de dezintegrare a Imperiului otoman.

În ultimă instanță, *caracterul relativ* al coeziunii turco-arabe restrânge nu numai sensul, dar și dimensiunile idealului de „război sfânt” care, în astfel de condiții, nu se putea afirma în toată plenitudinea sa și în accepțiunea clasică a cuvântului. După Soliman Magnificul o serie de provincii își vor consolida tot mai mult autonomiile lor în cadrul „*Darul-Islam*”-ului. Pe de altă parte, imposibilitatea statului otoman de a apăra, în toate împrejurimile, și totdeauna, interesele lumii islamice, luată în ansamblul ei, va contribui și ea la slăbirea treptată a unității turco-arabe mai ales în ultima perioadă a Imperiului otoman, când ofensiva Europei creștine se va accentua pe toate fronturile.

IV. CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ A POPOARELOR DIN IMPERIUL OTOMAN

În manifestarea tendințelor separatiste din cadrul societății otomane trebuie avute în vedere și ideile *Revoluției franceze din 1789*, considerată ca una din primele mari mișcări politice și de gândire ale Occidentului creștin care a influențat direct lumea islamică în general și societatea otomană în special. Astfel, „ideile de *libertate sau egalitate*, ca și

---

⁹ Război sfânt

noțiunea de *națiune* capătă în Imperiul otoman coordonate noi și anumite semnificații politice”¹⁰. Canalele de pătrundere a ideilor noi erau destul de variate. Astfel, învățământul tehnico-militar otoman folosea specialiști francezi, ca și limba franceză, în școlile de acest gen, iar funcționarii ambasadelor înființate în capitalele europene învățau limbile popoarelor pe lângă care erau acreditați de Poartă. De asemenea, raialele creștine din slujba imperiului, îndeosebi grecii din Fanar sau din celelalte părți, cutreierau Europa fie pe uscat, fie cu vasele lor comerciale. La această suită de căi de pătrundere a ideilor Revoluției franceze pot fi adăugate și „relațiile personale dintre turci și francezi, ca și activitatea ambasadurilor Franței la Constantinopol, unde aceștia înființaseră și o tipografie turcească pentru răspândirea publicațiilor franceze”¹¹.

În felul acesta, principiile Revoluției franceze vor veni în întâmpinarea procesului de consolidare a *conștiinței naționale* a popoarelor creștine și islamice din comunitatea otomană, conștiință întreținută până atunci, în anumite limite, chiar și de formele de organizare a statului otoman, care favoriza conservarea entității și dezvoltarea proprie a diferitelor grupuri etnico-religioase din zona „Pax Ottomanica”.

Începând cu secolul al XIX-lea, lupta grupurilor sociale compacte, din punct de vedere etnico-religios, capătă tot mai mult caracterul unor *mișcări naționale*, popoarele aspirând de fiecare dată către autonomii largi sau pentru formarea unor state naționale independente, prin desprinderea lor de Imperiul otoman. De aceea, la originea convulsiilor istoriei otomane din ultima perioadă stau nu numai opozițiile de ordin social, dar și antagonismele etnico-religioase, care s-au manifestat ca un important factor de dezagregare a imperiului sultanilor. În acest proces un rol important l-au avut și factorii externi, cum au fost războaiele, conflictele diplomatice în desfășurarea „Chestiunii orientale”.

Pentru a contracara efectele curentului renașterii naționale, ca și pentru a diminua implicațiile internaționale ale ingerințelor marilor puteri europene în „*chestiunea națională*” din Imperiul Otoman, Poarta va adopta politica unor *reforme interne*, incluzând aici și grupurile etnico-religioase nemusulmane din cuprinsul imperiului. Începe epoca unei politici de controlare mai sistematică a acestor populații de către autoritățile otomane. Se fixează

---

¹⁰ Ismail Soysal, *Revoluția franceză și relațiile diplomatice turco-franceze – 1789-1802*, Ankara, 1964, XIV+p. 386.

¹¹ Bernard Lewis, *The Impact of the French Revolution on Turkey*, în *Cahiers d'Histoire Mondiale*, vol. II, nr. 1/1953, p. 105-125.

drepturile și obligațiile lor în cadrul societății otomane în vederea realizării unei egalități cu populația turco-islamică, dar în cadrul unei centralizări politice din ce în ce mai excesive.

În această privință, unele schimbări în ansamblul societății otomane s-au preconizat prin *Proclamația de la Gülhane din 3 nov. 1839*, care deschide epoca *reorganizărilor* sau *reformelor*, numite *Tanzimat*.

V. TANZIMATUL ÎN ISTORIA IMPERIULUI OTOMAN

Tanzimatul se înfățișează ca o consecință firească a dezvoltării sociale și politice a Imperiului otoman de până la începutul secolului al XIX-lea. Dacă în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea se realizase procesul de *feudalizare* a societății otomane, prin dezvoltarea și afirmarea regimului reprezentat de *aiani*¹², în schimb, la începutul veacului următor dinamica modificărilor sociale și politice luase o amploare și mai mare. De exemplu, datorită dezvoltării economiei de schimb, *ciftlicurile* pierduseră deja mai mult din caracterul lor feudal, începând să joace rolul unor importante centre de producție pentru piață¹³. De asemenea, aparatul politic otoman se adapta tot mai mult la situația existentă în Europa, mai cu seamă prin crearea unui corp de *tehnocrați* care înțelegeau tot mai bine mecanismele de funcționare a politicii și administrației de stat de tip european.

Ele marcau deja semnele *acceptării* tiparelor politice și juridice ale Occidentului, deși acest proces se va desfășura în condițiile unei subordonări crescânde a societății otomane față de economia, cultura și politica statelor din Europa Occidentală.

Hatt-i-Hümayun-ul de la Gülhane reprezintă un fel de „Magna Charta” care deschide în mod oficial epoca Tanzimatului, preconizându-se o serie de reforme structurale, prin reorganizarea societății otomane pe principii noi, care vor avea menirea de a stăvili în primul rând procesul dezmembrării politice. Tanzimatul răspundea astfel unor necesități interne, având totodată și scopul de a satisface într-o oarecare măsură „opinia publică” europeană în ceea ce privește politica otomană față de supușii creștini.

Din punct de vedere social-economic, inițierea unor reforme avea și rolul de a înlătura obstacolele care stăteau în calea dezvoltării capitaliste a Imperiului otoman. De aceea, în

---

¹² H. Inalcik, *op. cit.*, p. 42.

¹³ Kemal H. Karpat, *Studies on Ottoman Social and Political History (Selected Articles and Essays)*, Chicago, University of Chicago Press, 1968, p. 69-70.

istoria turcilor-otomani, Tanzimatul, pe de o parte, marchează momentul culminant al inițiativelor de liberalizare, de până atunci, iar pe de altă parte reprezintă începutul unei noi serii de reforme care vor cuprinde aspecte tot mai variate din societatea otomană.

Această nouă orientare își va croi cu greu drum într-un mediu impregnat de inerția tradiționalismului, cu tot arsenalul său instituțional, în toate domeniile. Totuși, complexul de măsuri va impulsiona politica de *recentralizare* în spirit monarhist, deși, în contextul condițiilor noi, sultanii vor fi nevoiți să împartă puterea cu aparatul de stat, format din *tehnocrați*¹⁴. De această dată, statul nu se va mai identifica cu sultanul, pentru că Tanzimatul va echilibra tendința absolutizării autorității suveranului, pe măsura afirmării celorlalte organe centrale ale statului, canalizând astfel evoluția instituțiilor politice otomane spre o *monarhie constituțională*, care se va realiza pentru prima dată în anul 1876.

Acest proces se va manifesta printr-o rivalitate între părțile angajate, dar ele vor accepta de fiecare dată situația de fapt, iar atunci când sultanii vor institui un absolutism total, ei nu-și vor putea duce despotismul lor până la capăt, fiind înlăturați de forțele sociale liberalizante. La început, mișcarea Tanzimatului a sprijinit *centralizarea puterii*, punând în față *autoritatea suveranilor otomani* pentru înlăturarea tuturor măsurilor de reformă.

Principalele prevederi ale actului de la Gülhane se refereau la necesitatea întocmirii și aplicării unor legi noi în domeniul organizării politice, sociale și militare, dar cu condiția respectării principiului general al „siguranței averii, vieții și cinstei supușilor”, indiferent dacă erau musulmani sau creștini. Pentru prima oară în istoria Islamului se puneau astfel bazele unei reglementări juridice a *egalității islamo-creștine* în cadrul unei societăți musulmane. Aceasta echivala cu declarația de recunoaștere a „drepturilor omului” în cadrul societății otomane, spre deosebire de spiritul islamic de separare a supușilor în două mari categorii: *musulmani* și *creștini*, cu toate consecințele juridice sau sociale ce puteau decurge din această situație. De aceea actul în sine apare ca una din devierile cele mai importante de la principiile Șeriatului, care împărțea în mod absolut pe supuși după criterii religioase.

În viziunea oamenilor politici turci de atunci, principiul „drepturilor omului” avea menirea să contribuie la constituirea unei *comunități otomane* prin participarea tuturor popoarelor care intrau în componența Imperiului otoman, iar toate măsurile erau subordonate scopului de a găsi căile pentru stoparea dezmembrării politice, în acest cadru, depășindu-se

---

¹⁴ Tehnocrați – reprezentanți ai intereselor burgheziei otomane în formare, aflați în continuă afirmare.

conceptul de *ra'yyet*¹⁵. O semnificație specială începe să capete expresia de *cetățean otoman*¹⁶. Abia în perioada dezmembrării sale Imperiul otoman va încerca să înfăptuiască una din trăsăturile caracteristice imperiilor universale, și anume conferirea *cetățeniei* nu atât ca un privilegiu, cât ca o măsură de *egalizare*, pentru asigurarea unei unități administrative și politico-juridice¹⁷.

Principiul *drepturilor cetățenești*, a constituit multă vreme un factor important în desfășurarea istoriei Imperiului otoman, el îndeplinind rolul de *catalizator* între forțele de dezintregare și cele de integrare, care acționau în cadrul imperiului. În același timp, principiul *drepturilor cetățenești* a fost un fel de *supapă politică* căreia Poarta i-a dat drumul ori de câte ori s-a aflat în strâmtoare fie datorită unor împrejurări interne, fie din cauza complicațiilor internaționale. În acest fel, principiul a contribuit la prelungirea existenței statului otoman ca un organism politic bine definit pentru o perioadă de peste un secol. Chiar și atunci când era vorba de naționalitățile de religie creștină, lupta pentru lărgirea acestor drepturi până la despărțire a prezentat o serie de fluctuații.

Imperiul otoman va repeta, într-un fel sau altul, „fenomenul *unității*, deși relative, în cadrul unei *diversități*, continue, pe același spațiu unde își desfășuraseră altădată istoriile lor imperiile roman și apoi cel bizantin, cu trăsături mai mult sau mai puțin similare”¹⁸. Societatea otomană reprezintă un model de *diversitate*, în cadrul acelei *unități*¹⁹.

Tanzimatul a reprezentat un moment de cotitură în istoria poporului turc, marcând, în ultimă instanță, depășirea concepțiilor medievale și trecerea în hotarele epocii moderne. El va deschide porțile pentru desăvârșirea procesului de *integrare* a societății turco-osmane în comunitatea europeană, prin introducerea treptată a principiilor statului modern în legislația și în administrația imperiului. Pe lângă elaborarea unor legislații cu privire la drepturile cetățenești, Tanzimatul venea și cu o serie de inițiative pentru reglementarea taxelor și

---

¹⁵ Ra'yyet – exprimase, până atunci, ideea de cetățenie mai degrabă într-un spirit medieval.

¹⁶ Expresia *cetățean otoman* – va evolua treptat până la *otomanism*, exprimat prin categoriile de *osmanlilik* sau *osmanlı*, desemnând toți supușii imperiului, fără deosebire de neam, religie.

¹⁷ Această unificare urma să se realizeze concomitent cu intensificarea contactului civilizațiilor islamo-creștine, în sensul lărgirii spiritului de conciliere și toleranță în cadrul unui *organism politic unitar*, reprezentat de statul otoman, precum și în numele unei *patrii otomane* și a *cetățeniei otomane*. Prin această filozofie politică se explică și eforturile Imperiului otoman de a anula statutul de autonomie a popoarelor de sub dominația sa și de a reduce teritoriile lor la situația de simple *provincii turcești*.

¹⁸ Andrei Oțetea, *Un făuritor al României moderne: Mihail Kogălniceanu*, în „Studii. Revistă de istorie”, București, 1967, Nr. 5, p. 911.

¹⁹ Unitate – caracterizată prin crearea, pe întreg spațiul *Pax Ottomanica*, a cunoscutei atmosfere orientale, sub raport istoric, social, cultural.

impozitelor de tot felul, iar sistemul *iltizam*²⁰ era desființat. După anul 1843 s-a reorganizat și modul de efectuare a serviciului militar, iar în 1847 s-a întocmit o lege specială privind obligativitatea acestuia și pentru populația creștină, care de secole era scutită, în schimbul taxei de capitație numită gizia. Dar societatea turco-islamică nefiind pregătită pentru o astfel de reformă, s-au ivit o serie de probleme în aplicarea ei. Nici populația creștină, obișnuită într-un anumit fel, nu a manifestat interes pentru îndeplinirea îndatoririlor militare, încât aplicarea acestei legi a trebuit să fie amânată.

Legea armatei punea statul otoman în fața unui adevărate dileme, între înarmarea lumii creștine din imperiu, într-o perioadă de efervescență politică, și aplicarea principiului egalității în domeniul obligațiilor militare pentru toți supușii, indiferent de religie sau naționalitate²¹.

După anul 1839 s-au pus bazele unui *Învățământ* tot mai variat, ca formă de organizare și conținut, luându-se măsuri pentru înființarea unor școli. Paralelismul între învățământul laic și religios a adâncit *dualismul cultural* din societatea otomană, unde deosebiri importante dintre cultura maselor populare și cultura claselor dominante avea deja o veche tradiție. Tanzimatul a rupt definitiv barierele învățământului oficial unilateral, care avea un caracter religios, deschizând drum pentru laicizarea culturii otomane. Acest proces se va manifesta atât în domeniul științelor pozitive, cât și în literatură, unde începe să se afirme tot mai mult limba turcă vorbită de majoritatea poporului turc, depășindu-se astfel cadrul literaturii clasice²². „În acest fel, se creează tot mai multe condiții pentru dezvoltarea unei literaturi turcești propriu-zise, care va accelera pătrunderea ideilor liberale din Occident în societatea otomană”²³.

Nu mai puțin demne de relevat sunt și reformele inițiate în privința *reorganizării administrative*. Imperiul a fost supus unor împărțiri teritoriale²⁴ având în fruntea lor guvernatori, care nu mai erau autoritari ca altădată, fiind înconjurați de o serie de funcționari cu sarcini precise. Tot în provincii, s-au creat comisii mixte, la care participau musulmani și creștini, proporțional cu numărul lor. Sistemul reprezentării proporționale a constituit adeseori și motiv de disensiune, ceea ce favoriza imixtiunea puterilor europene. Din cauza problemelor

---

²⁰ Itizam – sistem de arendare care constituia unul din cele mai răspândite mijloace feudale pentru exploatarea maselor direct producătoare.

²¹ Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, Editura Institutul European, Iași, 1997, p. 39.

²² Literatura clasică era numită *Divan Edebiyati*.

²³ Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, 1968, p. 85.

²⁴ Împărțirile teritoriale erau numite *eyalet* sau *vilayet*.

interne, aplicarea Tanzimatului devine treptat o problemă internațională, preocupând toate statele europene.

Imperiul otoman intrase deja într-o perioadă a istoriei sale când reformele în toate compartimentele societății se impuneau cu necesitate imperioasă, deși oamenii politici turci de atunci le aplicau cu inconsecvență. În aceste condiții, elementele *tradiționaliste* și cele *inovatoare* din societatea otomană vor acționa unitar pentru salvarea Imperiului de la destrămare. Însuși *tradiționalismul islamic* va deveni din ce în ce mai receptiv față de aporturile altor popoare în dezvoltarea civilizației și culturii mondiale și va fi mai apt să accepte *inovațiile*. Ele vor fi preconizate și aplicate în societatea otomană sub forma *reformelor*.

De aceea Tanzimatul apare ca primul pas important de *reorganizare* a societății otomane, aducând oarecare echilibru intern și creând totodată premise pentru dezvoltarea ulterioară. Din acest punct de vedere, Tanzimatul reprezintă momentul istoric de depășire a *inerțiilor*, care copleșiseră o perioadă destul de îndelungată societatea otomană.

Tanzimatul poate fi considerat ca o etapă decisivă de reorganizare Imperiului otoman „în fața superiorității strivitoare a unei Europe care se înalța pe baza unei civilizații cu totul noi și care trecuse la asalt”²⁵. Dar caracterul pozitiv al reformelor Tanzimatului nu poate fi absolutizat, întrucât, lipsa unor măsuri radicale a determinat ca, în cele mai multe cazuri, o serie de inițiative să nu fie realizate în întregime, ele rămânând ca „jumătăți de măsuri”.

Neputința Tanzimatului de a merge în profunzime s-a manifestat mai ales în domeniul economic, ceea ce a făcut ca Imperiul otoman să nu poată păși pe calea unei dezvoltări independente în acest domeniu.

VI. ÎNCHEIERE

1. Pace interetnică prin coerciție

Imperiul Otoman a fost unul dintre puținele imperii din istorie care a reușit să mențină, timp de mai bine de cinci secole, pacea interetnică. Totuși, această pace a fost obținută prin măsuri coercitive menite să consolideze armonia interetnică, dar și printr-o autonomie

---

²⁵ H. Inalcik, *Le Tanzimat et la Questionne Bulgare*, Ankara, 1943, p. 2.

permisivă acordată minorităților etnice și religioase, cărora li s-a permis să-și păstreze propria limba, cultură și tradiție.

Deși sistemul "milleturilor" (autonomiilor) asigura pacea etnică în Imperiul Otoman, exista totuși o inegalitate instituționalizată între musulmani și non-musulmani. Spre exemplu, evreii și creștinii plăteau taxe mai mari și nu aveau acces la majoritatea funcțiilor în stat, suferind astfel o multitudine de discriminări legale și sociale. Pentru a contracara discriminarea, aceste etnii și-au dezvoltat un așa-zis simț al solidarității intracomunitare. Deși aceste grupuri etnice manifestau câteodată neîncredere sau chiar ostilitate unul împotriva celuilalt, în general trăiau în pace unii cu alții și cu populația turcă.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, Imperiul Otoman a reacționat la influențele culturale, politice și socio-economice venite din Europa prin implementarea în cadrul imperiului a teoriei otomanismului. Conform acestui nou concept, Imperiul Otoman continua să se definească pe sine ca fiind o entitate musulmană, dar, în același timp, considerându-se multicultural, multi-etnic, toți cetățenii săi fiind considerați egali în fața legii. În acest context istoric, Imperiul Otoman a încercat să copieze conceptele europene despre unitate națională, eliminând astfel ideea că societatea otomană era împărțită în clasa favorizată a turcilor musulmani și cea a minorităților non-musulmane.

2. Perspectiva etnică versus perspectiva religioasă

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, sub influența naționalismului european, Imperiul Otoman începea să se transforme dintr-un stat multi-etnic într-un stat național turc. Victimele acestui proces au fost minoritățile etnice prezente în imperiu: armeni, libanezi creștini, creștini nestorieni, kurzi, greci din spațiul anatolian și cel pontic.

Având în vedere dezvoltarea relațiilor cu Europa în secolul al XIX-lea, idei naționaliste ca libertatea și autodeterminarea au influențat populația turcă, dar și minorități etnice cum ar fi armenii, kurzii sau grecii. Imperiul Otoman a luat în considerare problema minorităților nu numai din perspectiva etnică, dar și din perspectiva religioasă. De exemplu, autoritățile tratau în mod diferențiat populația musulmană kurdă în comparație cu alte minorități non-musulmane. Kurzilor, de exemplu, li se permitea portul de arme. În ciuda acestei situații, din cauza circumstanțelor de ordin istoric, minoritățile etnice tindeau să fie

divizate în funcție de religie, astfel încât minoritățile etnice erau de asemenea și minorități religioase, majoritatea creștine.

***

Începând din secolul al XVII-lea Imperiul otoman a cunoscut un proces lent, dar permanent de decădere. „Unica putere cu adevărat a Evului Mediu”, cum caracteriza Karl Marx Imperiul otoman, „nu putuse ține pasul cu dezvoltarea impetuoasă a societății omenești în epoca modernă, cramponându-se în structuri politice, sociale și economice înguste, rigide, anacronice”²⁶. Caracterul strict militar al feudalismului turcesc, care constituise într-o anumită etapă istorică forța principală a Imperiului și îi asigurase succesul, în epoca următoare nu numai că nu putuse asigura noi cuceriri teritoriale, dar nici măcar menținerea vechilor hotare. Continuarea acestei stări de lucruri nu putea duce decât la dispariția statului otoman.

Încercările de modernizare care au avut loc în secolul al XIX-lea, pe timpul sultanilor Selim al III-lea (1789-1807), Mahmud al II-lea (1808-1839) și în special în perioada lui Abdul Megid I (1839-1861), care a inaugurat o epocă de reforme în istoria Imperiului otoman (Tanzimatul), și Abdul Hamid al II-lea (1876-1909), chiar dacă au adus o anumită înviorare în viața social-politică și economică nu au avut amploarea și profunzimea necesară pentru a produce o transformare de ansamblu a modului de producție, au lăsat neatins bazele feudalismului și, în consecință, nu au putut opri procesul de decădere a Imperiului otoman, care își trăia la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea ultimele sale zile.

Marile puteri au căutat de-alungul secolelor să profite de situația dificilă a Înaltei Porți pentru a obține o parte cât mai mare din moștenirea acesteia, pentru a câștiga poziții economice și politice predominante în imperiu, pentru a cuceri noi teritorii și a-și impune stăpânirea asupra unor popoare aflate sub dominația otomană.

Luptele interne care se intensificau în Imperiul Otoman creau condiții favorabile pentru mișcarea de eliberare națională a creștinilor din sud-estul european. Ea era alimentată de procesele de modernizare a societății din țările europene, care au condus spre formarea națiunilor. Stabilitatea și omogenitatea unei națiuni se bazează pe un teritoriu comun ale cărui limite pot fi identificate, comunitate de limbă, tradiții culturale, legături economice. Un rol important în formarea unei comunități naționale moderne l-a jucat evoluția politică a

---

²⁶ Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu, *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei (1821-1923)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 230.

poporului respectiv atât în perioadele premergătoare ale istoriei lor, cât și în secolele XVIII-XIX. Fiecare din popoarele Europei de Sud-Est și-a avut calea sa de constituire a statului și a națiunii moderne eliberate de sub dominația străină și de constituire a statului.

Deși în cursul secolului al XIX-lea lupta de eliberare a unor popoare aflate sub dominație otomană fusese încununată de succes, ele reușind să-și câștige neatârnamul și să formeze *state naționale independente* (este cazul grecilor, românilor, sârbilor), la începutul secolului al XX-lea se mai aflau încă sub stăpânirea Porții numeroase popoare, oprite din drumul firesc de a se dezvolta liber, în *propriul lor stat național independent*. În epoca, capitalismului și a statelor naționale burgheze, Imperiul otoman multinațional era un anacronism, ca și Imperiul austro-ungar. Acest stat, care nu reprezenta un popor, ci dinastia osmanilor, era un obstacol pentru afirmarea națională a slavilor de sud, armenilor, arabilor și a poporului turc însuși.

Dacă reformele din secolul al XIX-lea nu aduseseră transformări profunde în viața social-economică a imperiului, ele au avut însă o puternică înrâurire asupra dezvoltării întregii vieți culturale. Noul suflu cultural, prezent în literatură, artă, istorie, învățământ a ilustrat de fapt începutul unui proces îndelungat de *deșteptare și de afirmare* a națiunii turce²⁷, care se va încheia în anii 1919-1923 ***prin formarea statului național și proclamarea Republicii Turcia***.

Procesul de afirmare a conștiinței naționale poate fi observat în creșterea interesului pentru limba turcă, pentru crearea unei literaturi în limba poporului, înțeleasă de popor, spre deosebire de vechea literatură scrisă în limba osmană, o limbă vorbită de un cerc foarte restrâns de intelectuali din jurul sultanului, plină de cuvinte de origine arabă și persană, inaccesibilă poporului.

Intelectualii înaintați au început o acțiune susținută de curățirea limbii de cuvinte străine și a fost publicat primul dicționar al limbii turce. „A crescut totodată interesul pentru trecutul istoric al poporului turc, pentru determinarea locului său în cadrul lumii musulmane, pentru evidențierea elementelor specifice care-l deosebeau de celelalte popoare islamice”²⁸.

De la interesul pentru cunoașterea trecutului preocupările s-au îndreptat repede spre problemele privind viitorul națiunii turce. În acest climat a apărut mișcarea „junilor turci”, cu caracter burghezo-revoluționar, ai cărei membri erau recrutați în special dintre ofițeri, intelectuali, funcționari și mica burghezie comercială. Junii turci urmăreau modernizarea statului prin transformarea Imperiului otoman dintr-o monarhie absolută într-un stat burghez

²⁷ Denumirea provine de la cuvântul „turc” care desemna în perioada Imperiului otoman pe țărani din Anatolia.

²⁸ Mehmet Ali Ekrem, *Atatürk, făuritorul Turciei moderne*, Editura Politică, București, 1969, p. 23-25.

constituțional, întărirea pozițiilor burgheziei turce în viața economică și politică, scoaterea țării de sub dominația marilor puteri.

În 1908, în urma unei revoluții cu caracter burghez²⁹, Junii turci au ajuns la conducerea statului otoman. Dar multe puncte din programul lor politic nu au fost transpuse în viața, rămânând simple promisiuni. Au fost înșelate, de asemenea, așteptările popoarelor asuprite din imperiu, care au sprijinit mișcarea în speranța obținerii unor drepturi naționale, culturale, religioase și economice mai largi³⁰. În dorința lor de a forma un stat național turc modern, o Turcie unică și indivizibilă în cadrul granițelor existente, Junii turci negau de fapt drepturile naționale ale celorlalte popoare, care formau aproximativ 2/3 din întreaga populație a imperiului și se aflau, multe dintre ele, la un stadiu de civilizație superior turcilor.

Este greu de crezut că vreun program de reforme ar fi putut păstra Imperiul Otoman, ca stat multinațional, ai cărui cetățeni să fie mulțumiți cu apartenența lor la sistemul otoman. S-au făcut eforturi repetate de întărire a statului și de mulțumire sau liniștire a populației dizidente. De-a lungul secolului, problema a rămas aceeași: majoritatea popoarelor balcanice, indiferent de naționalitate sau de nivelul lor social, doreau pur și simplu să părăsească statul otoman ca atare. Ideea națională nu a fost doar un program al intelectualilor și a politicienilor, deoarece ea a devenit până la sfârșitul secolului o convingere înflăcărată, ba chiar un fel de religie laică pentru majoritatea locuitorilor fiecărui stat. Până și turcii musulmani au acceptat această soluție ca fiind cea mai potrivită pentru viitorul lor politic.

În 1922, o dată cu formarea oficială a republicii turcești „au dispărut ultimele vestigii ale Imperiului otoman”³¹. Dispariția acestuia din Europa a marcat victoria finală a principiului național de organizare a vieții politice din această zonă. S-a înlăptuit trecerea de la conceptul de stat în care mai multe naționalități cu limbi, culturi și religii diferite ocupau același spațiu geografic, fără să fie însă egale între ele, la ideea mai modernă că un popor care vorbește aceeași limbă ar trebui să dețină posesiunea exclusivă asupra zonei în care locuiește

În decursul existenței lor, turcii au trecut prin toată gama situațiilor posibile în istorie. Astfel, uneori ei au trăit ca supuși ai altor popoare, alteori au servit ca mercenari în armatele străine, iar în anumite perioade au dominat alte popoare, după care a trebuit ca ei înșiși să lupte pentru cucerirea independenței lor naționale, cum a fost războiul de independență

---

²⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 33, Editura Politică, București, 1964, p. 38-39.

³⁰ Dimitrie Djordjević, *Revolutions nationales des peuples balkaniques, 1804-1914*, Belgrad, 1965, p. 208.

³¹ Charles și Barbara Jelavich, *Formarea statelor naționale balcanice 1804-1920*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p. 369.

condus de Mustafa Kemal Atatürk – făuritorul Turciei moderne. Turcii și-au făurit propria lor istorie în interferență permanentă cu istoria altor popoare, iar după primul război mondial au creat o Turcie nouă, cu limite teritoriale bine definite și cu un popor ale cărui aspirații diferă fundamental de ale înaintașilor lor. Participarea turcilor la istoria mondială nu poate fi limitată. S-au scris și studii speciale referitoare fie la rolul istoric al popoarelor turcice fie la contribuția lor la asamblarea civilizațiilor Europei și Asiei încă din perioadele vechi ale istoriei. Dată fiind importanța istoriei poporului turc în contextul istoriei mondiale, seria preocupărilor în acest domeniu rămâne permanent deschisă, ea îmbogățindu-se mereu cu alte studii și monografii. Cercetătorul Mehmet Ali Ekrem a îmbogățit istoriografia cu o lucrare prețioasă, intitulată *Civilizația turcă*, unde sunt scoase în evidență aceste aspecte și multe altele³².

BIBLIOGRAFIE:

I. Lucrări speciale:

- Chirtoagă, I., *Imperiul Otoman și sud-estul european (până la 1878)*, Manual universitar, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2004.
- Ekrem, M. A., *Atatürk, făuritorul Turciei moderne*, Editura Politică, București, 1969.
- Inalcik, H., *Le Tanzimat et la Questionne Bulgare*, Ankara, 1943.
- Inalcik, H., *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*. Editura Reprint, Phoenix, 2000.
- Lewis, B., *The Impact of the French Revolution on Turkey*, în *Cahiers d'Histoire Mondiale*, vol. II, nr. 1/1953.
- Mehmed, M., A., *Istoria Turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

II. Lucrări generale:

---

³² Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 61.

- Ablay, M., *Din istoria tătarilor*, București, 1997.
- Cahen, C., *Pre-Ottoman Turkey. A general survey of the material and spiritual culture and history, 1071 – 1330*, Londra, 1968.
- Ciachir, N., *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
- Deguignes, I., *Histoire générale des Huns, des Turks, des Mongols et des autres Tartars Occidentaux avant et depuis J.C. Jusqu'à présent*, Tome I/P. I-II, Paris, 1956.
- Djordjević, D., *Revolutions nationaux des peuples balkaniques, 1804-1914*, Belgrad, 1965.
- Hayes, C., *Nationalism: A Religion*, New York, 1960.
- Hermet, G., *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, Editura Institutul European, Iași, 1997, p. 39.
- Karpat, K.H., *Studies on Ottoman Social and Political History (Selected Articles and Essays), The Land Regime, Social Structure, and Modernization in the Ottoman Empire*, Chicago: University of Chicago Press, 1968.
- Jelavich, Ch., B., *Formarea statelor naționale balcanice 1804-1920*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
- Lenin, V. I., *Opere complete, vol. 33, Editura Politică, București, 1964*.
- Lewis, B., *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, 1968.
- Moisuc, V., Calafeteanu, I., *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei (1821-1923)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979.
- Soysal, I., *Revoluția franceză și relațiile diplomatice turco-franceze – 1789-1802*, Ankara, 1964, XIV.
- Tsourkas, C., *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Théophile Corydaleé (1570-1646)*, Deuxième Édition, Thessalonique, 1967.

III. Articole:

- Oțetea, A., *Un făuritor al României moderne: Mihail Kogălniceanu*, în „Studii. Revistă de istorie”, București, 1967, Nr. 5.